

HALVETİYYE’NİN ŞÂBÂNİYYE EKOLÜ VE KOLLARI

Vahit GÖKTAŞ*

ÖZET

Bu makalede kısaca Halvetîlik’in kuruluşundan bahsettikten sonra Şâbân-ı Velî’nin hayatı ve tasavvufî yönü verilmeye çalışılmış, kendisinden sonra Kastamonu merkez tekkede görev yapan postnişinlerin hayatı ana çizgileriyle ele alınmıştır. Karabaş-ı Velî’den sonra İstanbul’da ve Kastamonu dışında daha etkin olan Şâbânîlik tarihinde iz bırakan ve kol kurucusu olan zevata değinilmiş, Şâbânîlik âdâbından bahsedilmiştir. Hemen ifade etmek gerekir ki Şâbânîlik tarihinin çerçevesi bu kadarla sınırlı değildir. Burada sadece kolların temsilcileri en çok öne çıkan yönleriyle tanıtılmıştır. Bazıları hakkında şu an için yeterli malumat bulunamadığından sadece isimleri zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şâbaniyye, Halvetiyye, Tasavvuf, Tekke, Kastamonu

ABSTRACT

The Shabaniyyah School of Khalwatiyyah and Its Branches

This paper briefly talks about the founding of the Halwatiyyah order, and continues to give details of Shaban-i Veli’s life and his Sufi views, outlining that lives of the postnishins who succeeded him at the central tekke in Kastamonu. Providing information about Shabani manners, it also dwells on persons who were founders of branches and left their marks in the history of this order which was more common in İstanbul and outside Kastamonu after Karabash Veli. It must be emphasized, at this point, that the scope of Shabani history is not limited to these. This paper focuses only on the representatives of branches with their most outstanding characteristics. Some of them are mentioned only by name due to absence of sufficient information.

Keywords: Shabaniyyah, Khalwatiyyah, Sufism, Tekke, Kastamonu

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Email: vahitgoktas@gmail.com

1. Giriş

Halvetîlik tasavvuf ve tarikatlar tarihi açısından belki de en önemli tarikattır. Bu önem coğrafi olarak yayıldığı geniş alan, yetiştirdiği mühim şahsiyetler, Osmanlı zamanında ehl-i sünnetin savunucusu ve koruyucusu olması ve günümüzde de dünyanın farklı yerlerinde temsilcilerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Halvetiyye tarikatı, Ebû Abdullah Sirâcüddîn Ömer b. Ekmelüddîn Halvetî (ö.800/1397) tarafından XIV. Yüzyılın ikinci yarısında İran'da kurulmuştur. Kısa bir sürede geniş bir alana yayılan Halvetîlik, Pir İlyas (ö. 837/1434) ve Seyyid Yahya-ı Şîrvânî (ö.869/1465) 'nin halifeleri vasıtasıyla da Anadolu topraklarında faaliyet imkânı bulmuştur. Ömer Halvetî'nin şeyhi amcası Kerîmüddîn Halvetî'dir. O da İbrâhim Zâhid Gilânî (ö.700/1300)'nin iki halifesinden biridir. Bu yüzden Halvetiyye Zâhidiyye'nin bir koludur. Diğer kolu ise Safiyyüddîn Erdebilî (ö.735/1334)'ye bağlı olan Safeviyye veya Erdebîliyye'dir.¹ Safeviyye'den Bayramiyye, Bayramiyye'den de Celvetiyye tarikatları doğmuş, kendisinden birçok şûbenin meydana geldiği Halvetiyye ise İslam dünyasının en yaygın tarikatı olmuştur.²

Tarikatın piri Ömer Halvetî, halvete büyük önem verdiği için hatta kırk defa erbaîn (halvet) çıkardığı rivayet edildiğinden, bu yola Halvetiyye adı verilmiştir. Tarikatın Kafkasya ve Anadolu'da yayılmasına öncülük eden ve bir bakıma gerçek kurucusu olan "Pîr-i Sâni" unvanının sahibi Seyyid Yahya Şîrvânî (ö. 868/1464)'dir.³

¹ Reşat Öngören, *Osmanlı'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul 2000, s. 27; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2004, s. 263.

² Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, s. 394, İstanbul, 1997. Safeviyye'nin Osmanlı'da Halvetiyye'ye dönüşmesi ile ilgili olarak şu değerlendirmeler önemlidir: Başlangıçta Halvetiyye ile aynı köke ve silsileye sahip Safeviyye Tarikatı, *Şah İsmail'le birlikte tam anlamıyla politik bir hüviyete bürünmüştür*. Bununla birlikte Safeviyye Tarikatı Osmanlı Devleti için ciddi boyutta tehlike olmaya başlayınca, aynı motifleri taşıyan Halvetiyye Tarikatı önem kazanmıştır. Yani o dönemde Şia kökenli faaliyetlerin önüne geçmenin yine onların metoduyla -yani tasavvuf kanalıyla- olabileceği düşünülmeye başlanmıştır. O halde Osmanlı Devleti'nin merkezinde ve ülkenin başka bölgelerinde Halvetiyye Tarikatının desteklenmesi gerekiyordu. Bu da ancak, aynı motifleri taşıyan ve politik kulvara yerleşen Safeviyye'ye alternatif olarak Halvetiyye Tarikatı'nın ön plana çıkartılması suretiyle olmuştur. Bkz. Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜİFD*, c. XXXIX, Ankara, 1999, s. 564. Hüseyin Vassâf da Şâbânîlik için şu değerlendirmeyi yapmıştır: "*Bektâşîlik neş'esi turuk-ı âliyyenin birçoğuna fürce-yâb-ı dühûl olduğu halde tarik-i Şâbânî, lehü'l-hamd, Bektâşîliğe sedd-i sedîd olduğundan, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinin bi-hakkın sâliki olan Şâbânîler, zamanımız ehl-i tarikatının mâ-bihî'l-iftihârı denilecek derece-i bâlâ-terindedir.*" Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş -Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., c. III, İstanbul, 2006, s. 524.

³ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 263; Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, s. 394.

Halvetiyye Anadolu'ya Sadreddin Hişvî'nin halifelerinden Amasyalı Pir İlyâs tarafından getirilmiştir. Yahyâ-yı Şîrvânî'nin en önemli halîfeleri Dede Ömer Rûşenî, Rûşenî'nin ağabeyi Alaeddin Ali, Pir Şükrullah Ensârî, Habib Karamânî, Muhammed Bahâeddîn Erzincânî ve Ziyâeddîn Yusuf Şîrvânî'dir. Habib Karamânî vasıtasıyla Halvetiyye'de bir kol daha meydana gelmiştir. Bu kol tarikatı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayan Karamânî'nin en önemli halifesi Cemal Halîfe diye bilinen Cemâleddin İshak Karamânî (ö. 933/1527)'dir. Cemal Halîfe vasıtasıyla Halvetîlik İstanbul'da da yaymıştır.⁴

Halvetiyye tarikatının dört ana kolu şunlardır:

1. Rûşeniyye: Kurucusu Dede Ömer Rûşenî (ö. 862/1487)
2. Cemâliyye: Kurucusu Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494)
3. Ahmediyye: Kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn (ö. 910/1504)
4. Şemsiyye: Kurucusu Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597)⁵

2. Şâbân-ı Velî ve Şâbânîlik

Halvetiyye'nin **Şâbân-ı Velî** (ö. 976/1569)'ye nisbet edilen kolu olan Şâbânîyye, Cemâliyye'nin bir şubesidir. II. Bayezid devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsis edilen Kocamustafapaşa Dergâhında irşâd faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1493-4) tarafından kurulan Cemâliyye; Sünbülüyye ve Şâbânîyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır.⁶ Cemâl-i Halvetî'nin tasavvuf tarihi ve Anadolu'da gelişen tasavvufî düşünce açısından en önemli özelliği Halvetiyye'nin İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi olmasıdır. Hüseyin Vassâf'a göre İstanbul'da ilk Halvetî âynini Cemâl-i Halvetî yapmıştır. Cemâl-i Halvetî Osmanlı döneminde en çok eser yazan sûfilere biridir. Bu yüzden onu sadece Halvetiyye'nin değil, genelde tasavvuf ve tarikat kültürünün tanınması ve yaygınlaşmasına eserleriyle de katkıda bulunan sûfilere biri olarak görmek gerekir.⁷

Cemâl Halvetî, bazılarının Cem Sultan'ı desteklemelerine karşın, kendi anlayışına göre, devletin bütünlüğü açısından, Amasya'da vali olarak bulunan Şehzâde Bayezid'i desteklemiş ve ona yakın olmuştur. Daha sonra tahta çıkan Bayezid, onun hizmetlerini unutmamış ve kendisini İstanbul'a davet etmiştir.

Seyrû sülûkunu Cemâl-i Halvetî'nin halifelerinden Hayreddin Tokâdî'nin yanında on iki yıl kaldıktan sonra tamamlayarak memleketi

⁴ Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, s. 394.

⁵ Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, s. 394. Ayrıca Halvetiyye silsilesinin geçirdiği değişim ve Şâbân-ı Velî'den Hz. Peygamber'e kadarki zincir için bkz. Mustafa Aşkar, *agm*, s. 555-563; İbrahim Has, *Şâbânîyye Silsilesi*, Haz. Mustafa Tatcı, Hu Yay., İstanbul, 2008. Krş. Ömer Fuâdî, *Hiz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri*, Haz. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul, 2011, s. 54-56.

⁶ Bkz. Mustafa Tatcı, "Şâbânîyye", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 211.

⁷ M. Serhan Tayşî, "Cemâl-i Halvetî", *DİA*, VII, İstanbul, 1993, s. 302-303. Ayrıca bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. III, s. 323-329.

Kastamonu'ya gönderilen Şâbân-ı Velî'nin kurduğu Şâbâniyye tarikatı, XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.⁸

Şâbân-ı Velî, Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili 902 (1497), 905 (1499-1500) ve 886 (1481) yılları kaydedilmektedir. İlköğrenimini Taşköprü'de yaptıktan sonra Kastamonu'da tefsir ve hadis dersleri okuyup icâzet almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Medreselerinden birinde kalmıştır.

İstanbul'dan dönüşünde Düzce ile Bolu arasında Konpara'da Hayreddin Tokâdî ile karşılaşmış, on iki yıl burada kalarak seyrü sülûkunu tamalamış ve onun halifesi olarak Kastamonu'ya gönderilmiştir. Şâbân-ı Velî Kastamonu'da Hisarardı mevkiinde Halvetî şeyhi Seyyid Sünnetî Efendi'nin⁹ zâviye olarak kullanmak üzere yaptırdığı mescide yerleşmiş, bir süre sonra mescid yakınındaki Cemâl Ağa Camiinde inzivaya çekilmiştir. Burada kaldığı günlerden birinde safdil birisi gelip “*Behey dede! Burada aç ve garip bir vaziyette ne kadar oturabilirsin? Gel bizim hayvanlarımızı güt, harçlığını çıkarırsın.*” der. Bunun üzerine şeyh “*Ben sizin gibi hayvanları gütmeye geldim!*” diyerek asıl maksadının Allah tarafından Kastamonu halkını irşâd için geldiklerine işaret etmiştir.¹⁰ Şehrin dışında kalan bu bölgeden ısrarlı talepler üzerine Honsalar Camiine geçen Şâbân-ı Velî, bu caminin yanması üzerine tekrar Seyyid Sünnetî Mescidine yerleşerek faaliyetlerini burada sürdürmüştür. 18 Zilkâde 976 (4 Mayıs 1569) yılında vefat eden Şâbân-ı Velî'nin kabri tekkenin bahçesindedir.¹¹

Esasını tekkenin oluşturduğu Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi cami, türbe, kütüphane, matbah, iki şadırvan ve iki dergâh evinden meydana gelmiştir. Caminin girişi doğu cephesinden olup kuzey duvarının önünde ahşap halvet

⁸ Tatcı, “Şâbâniyye”, s. 211.

⁹ Bugünkü Şâbân-ı Velî Camii ve Külliyesinin ilk bânisi Seyyih Ahmed Sünnetî Efendi'dir. Sünnetî'nin Yahyâ Şîrvânî'ye intisâb ederkenki bir olay şu şekilde anlatılmaktadır: Seyyid Sünnetî, Yahyâ Şîrvânî'nin hankâhına yaklaştığında Şîrvânî, “Evlâd-ı Resûl'den bir gerçek er geldi, onu içeri alın!” diye emredince dervişler Sünnetî'yi kapıda karşılamışlar; fakat başında seyyidlere mahsus yeşil sarığı görememişlerdir. Bunun sebebi sorulduğunda Sünnetî “Evlâd-ı Resûl'den olduğum için tuvalet temizleme görevi verilmeyeceğinden âsitânenizde gereken hizmetlerim tamam olmaz ve tahsil ettiğim mârifetullahta da kemâle eremeyip noksan kalırım korkusuyla sarığı başımdan çıkardım.” cevabını verir. Yahyâ Şîrvânî de “Ey derviş! Sen bu hâlis niyetle o hizmeti yerine getirdin. Biz sana layık ve gereken hizmetin ne olduğunu biliriz. Git ve yeşil sarığı giy!” demiştir. Yahyâ Şîrvânî'nin halifesi olarak memleketi Kastamonu'ya gönderilen Sünnetî, Hisarardı mevkiine yerleşerek cami yaptırmış ve pek çok kimseyi irşâd etmiştir. Bkz. Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 65-69

¹⁰ Fuâdî, *Menâkıb*, s. 80-81.

¹¹ Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, “Şâbân-ı Velî”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 208-209; Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye*, Haz.: İrfan Gündüz, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 210-212.

hücreleri oluşturulmuştur. Doğu-batı yönünde de halvet hücreleri mevcuttur.¹² Kütüphane bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Şâbân-ı Velî'nin şeyhliği yanında zâhirî ilimlere vukûfu ve zâhir bâtın dengesini çok iyi kurmuş olması, pek çok önemli âlimi dergâhına çekmeye yetmiştir. Ebussuud Efendi'nin yakın arkadaşlarından Süleymâniye Camii Vâizi Kastamonulu Muharrem Efendi bunlardan biridir. Muharrem Efendi Şâbân-ı Velî'den hilâfet aldıktan sonra vâizliğin yanında İstanbul'da şeyhlik de yapmıştır.¹³

Şâbân-ı Velî, tasavvuf ehlinin “Şeriat, tarikatın kabuğudur.” sözünü şöyle açıklamıştır: “Şeriat, tarikatın kışırıdır.” demek “Mecâzen ve benzetme yoluyla dış kabuğudur demektir. Ancak sakın ha dinsizlerin yaptığı hatayı yapıp tarikatla hakikati elde etikten sonra şeriat artık gereksizdir, demeyiniz. Yani benzetme yapacak olursak ‘Badem olgunlaşınca kabuğu soyulur ve dışarı atılır. Çünkü istenilen şey içindeki çekirdeğidir ve yağıdır. Kabuk ziyan olur ve gereksizdir ve şeriat da böyledir, demeyiniz!’ Bu söz yanlış itikad, küfür, dalalet ve dinsizliktir. Gerçi bademle kastedilen içindeki çekirdek ve yağıdır. Yani bâdem özü ve yağı olgunlaşırsa bademliği olmuş olmaz. Ancak kabuğunun varlığıyla ve sağlamlığıyla badem olur. Kabuğu olmadan badem olmaz. Bunun gibi sülûk sırasında şeriat kabuğu tarikat bademiyle ve tarikat kabuğu hakikat bademi ve yağıyla tahsil ve tekmil edilemeyip de bunlara bir zarar gelse, istenilen tarikat ve hakikat şuhûd ve hal ile kemâl bulamaz.” Devamında Fuâdî de şöyle demiştir: “ Özetle tarikat şeraitsiz, hakikat tarikatsız ele girmez. Girerse de marifet ve hakikatinde safâ, hal, nurâniyyet ve kemâl olmaz. Bazıları dinsiz olup yanlış inanç ve delâlete düşerler ve eksik ve bilgisiz kalırlar.¹⁴

Şâbân-ı Velî aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş olduğu halde âlimlik hüviyetini öne çıkarmamış, ümmî sûretinde görünmeyi tercih etmiştir. Adeta kendisi, ilm-i zâhirin mekrinden kaçmıştır. İlk zamanlarında halka Kur’ân tefsiri yaptığı, şeriat ve tarikatla ilgili hadisler beyan ettiği bilinmekle birlikte son zamanlarında kürsüde vaaz ve nasihatı bırakmıştır.

Şaban Efendi tarikatın âdab ve erkânında *Mi’yâru’t-tarîka* isimli eseri esas alıyordu. Yahyâ-yı Şîrvânî'nin Anadolu kirk dervişi tarafından hazırlanıp,

¹² Kemal Kutgün Eyüpgiller, “Şâbân-ı Velî Külliyesi”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 210. Külliye'nin türbe ve bahçe kısmında 2010 yılında kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır. Bahçe duvarlarının boyu kısaltılarak hazirenin daha aydınlık olması sağlanmış, türbenin hemen üst tarafında bulunan tuvaletler külliye dışarısında yer altına alınmış, cami ile türbe arasındaki abdest alma yeri kaldırılmıştır. Şu haliyle külliye ziyaret için daha güzel bir şekilde getirilmiştir. Ayrıca çeşitli tarikat emanetleri, hat levhaları, yazma Kur’an-ı Kerim’ler, el dokuması halıların sergilendiği müze ile birlikte Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi ülkemizde en çok ziyaret edilen yerlerdendir. Sadık Vîcdânî'nin ifadesiyle “Bu şerefli türbe kalp ehli için bir aşk ve feyiz kaynağıdır.” Vîcdânî, *Tomar*, s. 211.

¹³ Fuâdî, *Menakıb*, s. 107-108. Şeyhliği hakkında kesin bilgi yoktur.

¹⁴ Fuâdî, *Menakıb* s. 98-99.

bizzat Şîrvânî tarafından tavsiye edilen bu eser Halvetîlik için çok önemlidir. Şâbân-ı Velî bu esere ekleme ve bu eserden çıkarma yapmadan harfiyen uygulanmasını istemiştir.¹⁵

Şaban Efendi yaşlanınca halvete çok rağbet etmeye başlamıştır. Hatta öyle ki Seyyid Sünnetî Mescidi'nde kapandığı hücrelerinden yedi sene dışarı çıkmadığı, namazlarını bile münferiden kıldığı rivayet edilmektedir. Burada sürekli ibadetle meşgul olan Şaban Efendi'nin çoğu namazlarını Kâbe'de kıldığına¹⁶, hücrelerinde insanları olduğu gibi cinleri de irşâd ettiğine inanılıyor ve bu sebeple kendisine “*mürşidü's-sakaleyn*” deniliyordu.¹⁷ Bazı Halvetî büyükleri onun cemaate çıkmayışının sebebini, kendisine gelen mevârid-i ilâhiyyenin çokluğuna bağlamaktadırlar. Böyle büyük mevâride mazhar olan kişi, hareket dahi edemez denilmektedir.¹⁸

Şâbân-ı Velî'nin bir dervişi istiğrak makamına ulaşıp namaz kılarken cemaat namazı bitirdikleri halde bu derviş bitiremeyip kah kıyamda, kah rukuda ve kah secde kalınca dervişler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Konu Şâbân-ı Velî'ye intikâl edince dervişi çağırıp namazlarını tekrar kılıp kılmadığını sormuştur. Derviş “Sultanım, bu halde varlığı yok ederek kılınan namaz tekrar kılınır mı?” deyince Şâbân Efendi bu sözden ızdırap duymuş ve şunları söylemiştir: “Hay derviş sen ne söylersin! Hata ettin, o namazlar bilinen erkân üzere tekrar kılınmalıdır. Eğer kılınmazsa bu dinsizlik ve küfürdür. İster derviş olsun, isterse sülûkunu tamamlamış kimse olsun dünya ve ahiret işlerinde zâhir ve bâtını mükemmel olmak, tarikat kapısında gücü yettiğince şeriatı gözetmek gerekir.” Fuâdî anlattığı bu menkıbeyi “Allah Teâlâ cümlemizi Muhammedî şeriatan, ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadından ayırmasın!” duasıyla bitirmektedir.¹⁹

Şâbâniyye'de seyr ü sülûk makamlarının sonuncusu kurb-i ferâizdir. Bu makama yükselen kişi ubûdiyyet, şeriat ve irşâd makamına erişmiş

¹⁵ Fuâdî, *Menâkıb*, s. 91. Ayrıca Miyâr hakkında bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Mustafa Tatcı, “Tasavvuf Tarihinde Miyarlar ve Şâbân-ı Velî'nin Miyâr'ı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi VI*, İstanbul, 2002, s. 73-84.

¹⁶ Fuâdî, *Menâkıb*, s. 126.

¹⁷ Fuâdî, *Menâkıb*, s. 149.

¹⁸ Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sâfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2003, s. 87.

¹⁹ Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Muhammed Bedirhan, s. 100-101. Şeriatı yaptığı vurgularla dikkat çeken Şâbân-ı Velî'nin, yedi yıllık uzlet dönemindeki namazlarını, dervişine yaptığı bu hatırlatma ve ikazlarla değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Menâkıbnâme'de yeri geldikçe ehl-i sünnet vurgusu yapılmaktadır. Örneğin Şeyh Şâbân-ı Velî'den sonra posta oturan ilk dört halife anlatılmaya başlanırken, Hz. Peygamber'in dört halifesinin sırasına benzetilerek konuya girişler yapılmıştır. Bkz. Fuâdî, *Menâkıb*, s. 171, 175, 181, 195.

sayılmaktadır. Yani sülûkun sonunda mürid başlangıçta olduğu gibi şeriata ve Allah'a kulluğa ulaşmaktadır.²⁰

Şaban Efendi halk arasında cömertliği ile de tanınmıştır. İki akçeyi bir yere koyup saklamadığı, daima tevekkül ve kanaat içinde olup hiç kimseden maaş ve sadaka kabul etmediği kaydedilmektedir.²¹

Şâbân-ı Velî bütün tarikat çevrelerince Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî ile birlikte Anadolu'nun dört kutbundan biri olarak kabul edilmektedir.²² Dervişlerinden birinin Şâbân-ı Velî için yazdığı mehdiye şöyledir:

*Anladım bahr-i bî-pâyân imiş Şâbân Dede
Küntü kenzin gevherine kân imiş Şâbân Dede
Mürde diller bulur enfâs-ı Mesîh'inden hayat
Cân-ı âlem İsi-yi devrân imiş Şâbân Dede
Her marîz-i cehl olana şerbet-i irfân verir
Çaresizler derdine dermân imiş Şâbân Dede
Hak Teâlâ dâim eyler kalb-i pâkine nazar
Her nazarda manzar-ı Rahmân imiş Şâbân Dede
Hükmeder gayb u şahâdet kişverine ser-te-ser
Her dü-âlem milkine sultân imiş Şâbân Dede
Zâil eylerse şeb-i kesret zalâmın tân mıdır
Burc-i vahdette meh-i tâbân imiş Şâbân Dede
Âlem-i ulvîde her dem Mahviyâ seyrân eder
Himmeti a'lâ aliyyü'ş-şân imiş Şâbân Dede*

(Kastamonulu Mahvî Hasan Çelebi Efendi)²³

3. Şâbân-ı Velî'den Sonra Kastamonu'daki Âsitânedeki Postnişîn Olanlar

Şâbân-ı Velî'nin Kastamonu'da bulunan ve merkez tekke konumundaki âsitânesinin postuna kendisinden sonra sırasıyla şu kişiler oturmuştur: Kastamonulu Osman Efendi (ö. 28 Zilhicce 976/14 Haziran 1569), Kastamonulu

²⁰ Bkz., Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 527; Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 337-338. Mi'yâr-ı Tarîka'da şöyle denilmiştir: "Şeriata sarılmayana tarikat kapısı açılmaz. Ayağı tarikattan kayanın şeriatta istikrarı caizdir. Ama ayağı şeriattan kayan kişi ancak tabiat ateşinde karar kılar. Şeriatin haramlarını bilmeyenlere yazıklar olsun!" Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 336.

²¹ Şâbân-ı Velî'nin hayatı ve tasavvufî yönü ile ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Öngören, *age*, s. 79-89.

²² Tatçı-Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 210.

²³ Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Muhammed Bedirhan, s. 17, 85.

Hayreddin Efendi (ö. 987/1579), İskilipli Abdülbâki Efendi (ö. 997/1589), Kastamonulu Muhiddin Efendi (ö. 1013/1604), Kastamonulu Ömer Fuâdî Efendi (ö. 1046/1636), Çorumlu İsmail Kudsî Efendi (ö. 1054/1644), Mustafa Çelebi b. İsmail Kudsî (ö. 1070/1659), Zileli Abdurrahman Efendi (ö. 1083/1672), Amasyalı Hâfız İbrâhim Efendi (ö. 1124/1712), Şeyh Ahmet Efendi (ö. 1133/1721), Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1156/1743), Şeyh Abdullah Efendi (ö. 1181/1767), Şeyh Hâfız Mustafa Efendi (ö. 1215/1800), Şeyh Abdurrahman Efendi (ö. 1249/1834), Şeyh Said Efendi (ö. 1307/1889), İbrahim Şevki Efendi (ö. 1313(1897), Şeyh Ata Efendi (ö. 24.12.1942).²⁴

Şâbân-ı Veli, kendisinden sonra kimin posta oturacağı sorulunca “Osman ve ondan sonra da Hayreddin gelir.” şeklinde cevap vermiştir. Bunlardan sonra gelecek olan için “Seccade sahibini bulur.” demiştir.²⁵ Şâbân-ı Velî, Osman Efendi’yi hilafetle Tokat’a göndermiştir. Osman Efendi’nin bazı tasavvufî incelikler taşıyan konuşmalarının irfânî boyutunu kavrayamayanlar durumu Şâbân-ı Velî’ye bildirdiklerinde şu cevabı almışlardır: “*Kuzular! Osman hakkında konuşmayın. Onu kendi haline bırakın!*” Allah’a olan yakınlık, bağlılık ve ilahî sırlardaki halinin ve marifetinin olgunluğunu anlatmak için de

²⁴ L. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu, Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli Velî ve Türbenâme*, Ankara, 1985, (Yüksek lisans çalışmasının genişletilmiş halidir.) s. 37-51; Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî ve Postnişinleri*, Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları, Azim Matbaası, Kastamonu, 1997, s. 10-42; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV, 2001, s. 92.

²⁵ Fuâdî, *Menâkıb*, haz. Nihal Yazar, s. 220; Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Muahmed Sâfi, s. 106. Nihal Yazar, eserinin Şeyh Şaban-ı Veli’nin Postnişinleri kısmında Osman Efendi ile ilgili olarak “Gençliğinde içkiden, âlemden hoşlanırdı.” şeklinde yazmıştır. Oysa kendisinin transkripsiyonunu verdiği Menâkıbnâme’de şu ifadeler yer almaktadır: “*Osman Efendi Kastamonilidir. Bir şûh u âşık-meşreb ve sehâ ve müriüvvetle âlî-kevkub olmağın sâlih yârânlar ile yime ve içme ve sâz u sûz ile mukayyed olub velâkin fisk u fucurdan ve mukârenet-i ehl-i şurûrdan ictinâb iderdî*”(s.220) Ömer Fuâdî’nin buradaki ifadelerine dikkat edilirse Osman Efendi’nin sadece sâlih kişilerle birlikte olduğu; fisk u fucûrdan ve şerli kişilerden uzak durduğu anlaşılmaktadır. İçki içmenin sâlih kişilerle olmayacağı ve içkinin fasık ve şerli kişilerin işi olduğu bilinen bir gerçek iken, Nihal Yazar, Osman Efendi için “İçki ve âlemden hoşlanırdı” diyerek en başta metne sadık kalmamış, ekleme yapmış ve bizce Osman Efendi’nin gençlik hali ile ilgili yanlış bir değerlendirme ortaya koymuştur. Bkz. Yazar, *age*, s. 37. Menâkıbnâme’yi sadeleştirenlerden Muhammed Sâfi ilgili kısmı “Sâlih insanlar ile yeme, içme, saz ve söz ile bağlı idi. Ancak fisk u fucurdan günah işlemekten ve şerli insanlara yakın olmaktan kaçınırdı” şeklinde yazmıştır. Bkz. Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, haz. Muhammed Safi, Kastamonu, 1998, s. 106. Yine Menâkıbnâme’yi en son sadeleştiren Muhammed Bedirhan da “Kendisi şen ve âşık meşrepli, eli açık, yıldızı yüksek bir kimse olup düzgün arkadaşlarıyla beraber yeme, içme, saz ve söz eğlencelerine düşkün olmakla beraber günaha ve şerli kimselere yaklaşmaktan sakınan biriydi.” diyerek “içki” ifadesine yer vermemişlerdir. Bkz. Ömer Fuâdî, *Hz. Pir Şâbân-ı Veli Menkıbeleri*, Haz. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul, 2011, s. 171.

“*Dervişler! Osman minder oğlanıdır. Nereye oturursa, ne söylerse ve de ne şekilde söylerse Hak Teâlâ katında makbuldur.*”²⁶

Osman Efendi, Şâbân-ı Velî'nin vefatı üzerine Tokat'tan Kastamonu'ya seccâdeye oturmak üzere geldiğinde önce Hazreti Pîr'in kabirlerini ziyaret eder ve geceyi kabrin başında ağlayarak ve Kur'ân okuyarak, istiğrâk içinde geçirir. Sabah kendisini dergahın seccadesine davet edenlere irşâda değil, erbaîne geldiğini, Hızır Aleyhisselâm'ın kabrini hazırladığını beyan eder ve kırk gün sonunda vefat eder. Şâbân-ı Velî'nin kuzey tarafına defnedilmiştir.²⁷

Osman Efendi'den sonra seccadeye oturan Hayreddin Efendi de Kastamonulu'dur. Bakırcılık sanatıyla meşgul olduğundan kendisine “Kazancı Hayreddin” denmiştir. Şâbân-ı Velî kendisini irşâd için Amasya'ya göndermiştir. Osman Efendi'nin vefatıyla birlikte Kastamonu'da on yıl tekkenin şeyhliğinde bulunmuştur. Kabri türbe içerisinde.²⁸

Hayreddin Efendi'den sonra seccâdeye oturan Abdülbâki Efendi İskilipli'dir. Şeyh Şâbân-ı Velî kendisindeki ilmî olgunluğu öğrenince: “*Kuzu! Zâhir ve bâtın, dış ve iç iki âleme ârif ve âlim olunca iki kanatlı olup mârifetullahta arş-ı a'lâya ve yüksek makamlara yükselir, kanat çurparsın. Balı yağa katarsın!*” diyerek kemâl ehli olmalarına işaret etmişler ve kendilerini Çorum'a göndermişlerdir.

Abdülbâki Efendi, Hayreddin Efendi'den sonra üçüncü halife olarak Şâbân-ı Velî'nin seccadesinde on bir yıl hizmet etmiştir. Halife oluşuyla ilgili olarak Fuâdî'nin yazdığı şu satırlar önemlidir: “Hz. Aziz'in vefatının ardından seccadeye oturan Osman ve Hayreddin Efendilerin vefatlarının ardından ihvân ve dervişler bir yere toplandılar ve “*Abdülbâki Efendi ilim sahibi bir kimsedir. Zâhirî ve bâtınî ilimleri mükemmel olduğu için âsîtanemizde şeriat ve tarikat kuvvet bulur.*” diyerek Rahmânî bir ilham ve Rabbânî bir takdir ile Abdülbâki Efendi'yi seçtiler.” Bu şekilde Şâbân-ı Velî'nin “Seccâde sahibini bulur.” sözü de gerçekleşmiş, zâhir ve bâtın ilmin birlikteliğinin önemi kendini göstermiştir. Abdülbâki Efendi Cuma günleri ve ihya gecelerinde tefsir ve hadis ağırlıklı vaazlar verirken zâhirî, bâtınî ve ledünnî açıklamalarla irşâdını kuvvetlendirmiştir. Zamanın âlimlerinden Saatçi Efendi, Deve-zâde namıyla bilinen Muslihuddin Efendi ve Ömer Fuâdî gibi zevat da müridi olmuşlardır. Ömer Fuâdî İstanbul'da klî ve naklî ilimleri öğrendikten sonra Kastamonu'ya gelmiş, müftü kâtibi olarak görev ifa etmiştir. İçerisinde manevî ilimlere karşı bir iştîyak zuhur edince tasavvufî eserler okumuş, fakat aradığını bulamayınca

²⁶ Fuâdî, *Menâkıb.*, haz. Muhammed Bedirhan, s. 173; Yazar, *Menâkıb*, s. 221; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 10

²⁷ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 13; Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Nihal Yazar, s. 221; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 10-11; Fuâdî, *Menâkıb*, haz. Muhammed Sâfi, s. 107-108; Fuâdî, *Menâkıb*, haz. Muhammed Bedirhan, s. 171-174.

²⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 13-14; Fuâdî, *Menâkıb.*, Haz. Muhammed Sâfi, s.108-112; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 12-13. Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Muhammed Bedirhan, s. 175-180.

bir gönül ehline intisab etmek arzusuyla çeşitli şeyhlerle görüşmüş ve sonunda Abdülbâki Efendi'nin hizmetlerine girmiştir. Kendisi bu aşamaları Menâkıbnâmenin Abdülbâki Efendi ile ilgili kısmında anlatmıştır. Fuâdî'nin kaydına göre Abdülbâki Efendi'nin olağanüstü halleri, velâyet ve kerâmetleri son derece kâmilîdi. Ancak gerek kendilerinden gerekse dervişlerinden kerâmet zuhur etmesine rıza göstermezdi. Sürekli kendini gizleme yolunu tutardı. Bu konudaki tembihleri de şöyleydi: “*Kardeşler! Aşk halleri ve marifetullah konusunda kemâlden başka velâyet ve kerâmet anlatılmasına rızam yoktur. Bu durumdan gayet sakının. Ben ahirete intikâl ettikten sonra da kerâmetimi anlatmayın, buna da rızam yoktur.*” Ömer Fuâdî şeyhinin bu arzusuna uyarak şeyhinin zâhirî keşif ve kerâmetlerini yazmadığını belirtir. Abdülbâki Efendi konuşmalarında tasavvufî inceliklerden bahsetmiş, her dinleyen kendi seviyesine göre zevk, şevk, vecd ve ilim elde etmiştir. Memleketi İskilip'e gittiğinde hastalanarak orada vefat etmiştir. Kabri İskilip'tedir.²⁹

Dördüncü halife Muhyiddin Efendi Kastamonu'nun Küre ilçesindedir. Şer'î ilimleri tahsil ederken Şâbân-ı Velî'nin halifelerinden Mahmud Efendi'ye intisâb etmiş, şeyhi vefat edince Kastamonu'ya gelerek Şâbân Velî'nin hizmetinde bulunmuştur. Bu hizmetlerini yaparken büyük fedâkarlıklar göstermiş ve “*Hizmetimde kusur olursa, seyr u sülûkumda da kusur olur.*” sözleriyle âdâbın önemini vurgulamıştır. Şâbân Efendi onu hilafetle Şam'a göndermiştir. Hac dönüşünde manevî işaretle Küre yakınlarında bir mağarada ibadet ve riyâzetle meşgul olmuştur. Abdülbâki Efendi'nin irtihalinden sonra posta oturmuştur. On altı yıl hizmet etmiş, 1013 (1604-1605) yılında irtihal eylemiştir. Kabri türbe içerisinde.³⁰

Şâbânîlik tarihi ve kültürü açısından çok önemli bir yere sahip olan Ömer Fuâdî, Muhyiddin Efendi'nin ardından tekkenin beşinci şeyhi olmuştur. Müftü kâtibi olarak görev yaparken tasavvufa meyletmiş, Abdülbâki Efendi'ye intisâb etmiş, onun vefatıyla yerine geçen Muhyiddin Efendi'nin yanında sülûkunu tamamlamıştır. Muhyiddin Efendi'den sonra on yedi sene kadar sürdürdüğü resmî hizmetinden ayrılmış, âsitânede otuz üç yıl irşâd faaliyetinde bulunduktan sonra 1046/1636 senesinde vefat ederek türbe içerisine defnedilmiştir.

Ömer Fuâdî âlim, âbid ve edîb bir mürşid-i kâmilîdir. Şâbân-ı Velî'nin ve ilk dört halifesinin hayatlarını anlattığı *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî* adlı eseri ile Şâbânîlik'in bilinmesinde önemli bir yeri vardır. Bu menâkıbnâmenin muhtevası velâyet ve kerâmet, Şâbân Efendi'nin tarikat silsilesi, Şâbân Efendi'den önceki şeyh Seyyid Sünneti'nin menkıbeleri, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin kerâmetleri ve

²⁹ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 14; Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Muhammed Sâfi, s. 112-120; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 14-15.

³⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 14-15; Fuâdî, *Menâkıb*, Haz. Muhammed Sâfi s. 120-127; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 16-17; Yılmaz, *Osmanlı*, 92-93; İbrahim Has, *Şabâniyye Silsilesi*, s. 70-71; Fuâdî, *Menâkıb*, haz. Muhammed Bedirhan, s. 181-194.

ondan sonra yerine geçen dört halifesinden oluşmaktadır. Bunun yanında Fuâdî, *Dîvan* ve otuz civarında irili ufaklı eserin de sahibidir. Hayatı ve eserleriyle ilgili edebiyat ve tasavvuf alanlarında bazı akademik çalışmalar yapılmıştır.³¹ Şâbân Efendi ile ilgili bir şiiri şöyledir:

*Hak yoluna âşık olup inleyen
Girsin Şâbân Efendi'nin yoluna
Hakk'ın dîdârını görmek isteyen
Girsin Şâbân Efendi'nin yoluna
Erkâna girenler âkil olmasın
Mevlâ'nın zikrinden gâfil olmasın
Hak'dan gayrı yere gönül vermesin
Girsin Şâbân Efendi'nin yoluna
Cennet yolu şeriatla bulunur
Hakk'ın yolu tarikatla bulunur
Vuslat yolu hakikatla bulunur
Girsin Şâbân Efendi'nin yoluna
Âşık Ömer Hakk'ı candan sevenler
Tecelli-i âlem görsem diyenler
Erenler yoluna girsem diyenler
Girsin Şâbân Efendi'nin yoluna³²*

Ömer Fuâdî'nin ardından posta oturan İsmail Kudsî Efendi Çorumlu'dur. Kerâmet izharından son derece kaçınan, zâhir ve bâtın ilimlerinde kemâl sahibi bir zâttır. Sekiz yıl postnişin olarak irşâdını sürdürmüştür. Hac

³¹ L. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu, Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli Velî ve Türbenâme*, Ankara, 1985, s. 332; Hilâl Baysar, "Ömer Fuâdî'nin Hayatı, Edebî Sahsiyeti, Eserleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 1991; Ali Okumuş, "Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî", Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998; İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kısılığı ve Bülbülüyyesi'nin Metni", Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999. Bu çalışma 2001'de basılmıştır. bkz. İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri Edebî Kişiliği ve Bülbülüyye'sinin Metni*, Hamle Yay., İstanbul 2001; Ülkü Sayacı, "Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sade fiyye Adlı Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2003; Asuman Ünal, "Ömer Fuâdî (v. 1560/1636)'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2008.

³² Fazıl Çifçi, *Gönülller Sultanı, Hakikat İliminin Üstadı Şeyh Şâbân-ı Veli*, Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2011, s. 106.

dönüşü Şam'da hastalanarak vefat etmiş (1054/1644-45) ve vasiyeti üzerine Bilâl-i Habeşî hazretlerinin yanına defnedilmiştir.³³

Yedinci şeyh Mustafa Efendi, İsmail Kudsi'nin oğludur. Zâhir ve bâtın ilimleriyle halkı on altı sene irşâd etmiş, aralarında Karabâş-ı Velî'nin de bulunduğu iki yüz kadar şeyhe icâzet vermiştir. Babası ve diğer Şâbânî şeyhleri gibi o da keşif ve kerâmet izharından uzak durmuştur. Ruhî bunalım içerisindekilere yaptığı dua ve yönelttiği irşâd nazarları meşhur olmuş, oturduğu yer bundan dolayı câzibe merkezi haline gelmiştir. 1070/1660 tarihinde irtihâl etmiş ve Şâbân-ı Velî türbesine defnedilmiştir.³⁴

Mustafa Efendi'den sonra posta geçen Zileli Abdurrahman Efendi sekizinci şeyh olarak on üç sene bu vazifeyi ifâ etmiş, 1083/1672-73 yılında vefat ederek Şâbân-ı Velî türbesine defnedilmiştir. Kendisinden sonra posta oturmasını istediği halifesi İbrahim Efendi'ye bir vasiyetnâme göndermiş, burada levh-i mahfuzda kendi ölüm tarihini ve halifesini gördüğünü belirtmiştir.³⁵

Vasiyetnâmeyi alan İbrahim Efendi Amasya'daki irşâd faaliyetini bırakarak, Şâbânî Âsitânesi'nin dokuzuncu postnişini olmuştur. Kırk yıl gibi uzun bir müddet bu vazifeyi icrâ ederek 1124/1712 senesinde vefat etmiş ve Şâbân-ı Velî türbesine defnedilmiştir.

³³ Bkz. Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 25; Nihal Yazar, *Şâbâniyye*, s. 83; Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 26-27. Bu eserde türbenin planı verilmiş ve İsmail Efendi için “*Bilâl-i Habeşî yanında medfûn*” notu düşülmüştür. İbrahim Has ise “*Şerefli kabirleri Kastamonu'da Hz. Pîr'in nurlu türbelerinde diğer meşâyıhla birlikte medfûndur.*” şeklinde bilgi vermiştir ki bu doğru değildir. İrşâd süresini on bir yıl, vefatını da 1057/1648 olarak vermiştir. İbrahim Has, *Şâbâniyye Silsilesi*, s. 75-76.

³⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 47-48; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 28; İbrahim Has, *Şâbâniyye Silsilesi*, s. 77-78.

³⁵ “*Ey benim ah-ı azîzim Hâfiz İbrahim Efendi! Size dahi malum olsun ki hacc-ı sûrîye niyyet eyleyip hacc-ı sûrî tedarikine mukayyed iken seher vaktinde hâitften bir nidâ geldi kim: 'Hazır ol! Hacc-ı mane'vîye gitsen gerektir (sûrî hac mane'vî haccı tebdil oldu)' denildikde emr-i Hakk'a muntazır iken 1083 (Vassâf 1093) senesinde Receb ayının 27. gecesi ki Miraç gecesidir, alem-i ervâhda seyr ederken Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallahu aleyhi ve selem Mirâca giderken bindiği Burağa binmişler, bizi de Burağın arkasına alıp maan revân olduk. Levhi Mahfuz'un yanına varınca “Siz burada eylenin, bundan öte izin yoktur!” buyurdular. Levhi Mahfuz'a nazar eyledik, kendimizin mâh-ı Şâbân-ı şerîfde dâr- fenâdan dâr-ı bekâya rihlet etmemizi gördük ve dahi sizin de Şâbân-ı Velî hazretleri âsitânesinde seccâde-nişîn olmanızı gördük. İmdi ey benim kardeşim! Levhi Mahfuz'da yazılan sizsiniz, hemân fakiri hayır dua ile duadan unutmayıp âsitâne-i saadette şuğle ve mücâhedeye meşgul olup gayret kemerin yedi yerden kuşanıp ve benim evlatlarımı dahi gözden ve gönülden çıkarmayınız. Ve dahi kapı dervişi Molla Hasan altı senedir ki âsitânenin hizmetindedir, makam-ı sırdan dua edilmiştir. Lakin irşadı sizden olmakla bu cümle te'hir olunmuştur. Rica ederiz ki irşad ile behre-mend etmedikçe salıvermeyesiz. Bize lazım olan hakkı tebliğ eylemektir. Vallâhu'l-Hâdî ilâ sebîli'r-reşâd” Bkz. Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 48; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 29.*

Âlim bir şeyh olan İbrahim Efendi tam elli yıl beş vakit namazı cemaatle kılmış, sünnet ve nafilelerden hiçbirini terk etmemiş, Kur'ân'ı 3000 defa hatmetmiştir. Şâbân-ı Velî Camii'nde başladığı Kur'ân tefsirini 36 yılda tamamlamıştır. Çok sayıda müridine hilafet vererek onları Anadolu ve Rumeli'nin değişik bölgelerine irşâd amacıyla göndermiştir.³⁶

İbrahim Efendi'den sonra onuncu şeyh olan Hâfız Ahmed Efendi, Çorumlu Şeyh İsmail Efendi'nin torunu ve Şeyh Mustafa Efendi'nin oğludur. Karabaş Velî'nin icâzetli şeyhlerinden Aliyyül Rayi'ye intisâb etmiştir. On sene irşâd vazifesini yaptıktan sonra 1133/1721'de ahirete intikâl etmiş ve Şâbân-ı Velî türbesine gömülmüştür.³⁷

Ahmed Efendi'nin oğlu Şeyh Hâfız Mehmed Efendi on birinci şeyh olmuş, yirmi üç yıl bu makamda bulunmuş, 1156/1743-44'de vefat ederek türbe içerisine defnolunmuştur.³⁸

On ikinci şeyh Abdullah Efendi, Mehmed Efendi'nin oğludur. Nasûhîzâde Seyyid Alâedin Efendi'den şeyhlik icâzeti almış, yirmi beş yıl zâhir ve bâtın ilmiyle halkı irşâd ve tenvîr vazifesini yerine getirmiştir. Hac dönüşü Süveys'te irtihal buyurmuşlar (1181/1767-68) ve oraya defnedilmişlerdir.³⁹

Abdullah Efendi'nin ardından on üçüncü şeyh olarak Şeyh Hâfız Mustafa Vahdetî Efendi irşâda memur edilmiştir. Babası Şeyh Ahmed Efendi'dir. İcâzetini Hâfız Mehmed Efendi'den almıştır.⁴⁰ Mustafa Efendi'nin en önemli halifelerinden biri 19. yüzyılda Halvetîliğin Çorum'daki en önemli temsilcisi Yusuf Bahrî'dir. Birçok ilim dalında telif, şerh, istinsah tarzında çalışmalar yapmış olan Yusuf Bahrî müderrisliği yanında irşat faaliyetlerine de devam etmiştir.⁴¹

Otuz üç yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1215/1800'de vefat eden Mustafa Efendi, türbeye defnedilmiştir.⁴²

³⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 30.

³⁷ Vassâf, Ahmed Efendi için "*Hicaz'a azîmetinde orada dâr-ı naîm eylemiştir*" şeklinde yazmıştır ki bu doğru değildir. Çünkü Ahmed Efendi'nin Şâbân-ı Velî Türbesindeki kabri bellidir. Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 30-31.

³⁸ Vassâf, Mehmed Efendi'nin meşihat yirmi üç yıllık süresini on beş sene olarak zikretmiştir Bkz. Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49. Yazar, *Şâbâniyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 31.

³⁹ Vassâf'a göre meşihat süresi yirmi yıl civarında, vefat tarihi de 1175 (1761-62)'dir. Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 31.

⁴⁰ Yazar, *Şâbâniyye*, s. 51; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 32.

⁴¹ Bkz. Ahmed Cahid Haksever, "Çorum'da Halvetîliğin Tarihi Seyri ve Yusuf Bahrî" *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 9, 2008, sayı: 22, s. 103-136.

⁴² Vassâf'a göre vefatı 1209/1794-95'dir. Bkz. Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 51; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî* s. 33.

Mustafa Efendi'nin oğlu Hâfız Abdurrahman Efendi babasının sağlığında kendisinden şeyhlik icâzeti olarak on dördüncü şeyh olmuştur. Otuz beş yıl hizmetten sonra 1249/1834'te vefat etmiş ve türbeye defnedilmiştir.⁴³

Şeyh Hâfız Muhammed Said Efendi on beşinci şeyhdir. Babası Abdurrahman Efendi'dir. Babasının bazı dervişleriyle birlikte Geredeli Şeyh Halil İbrahim Efendi'den talim ve terbiye görmüşlerdir. Bolu'da medfûn Diyarbakır(lı) Aziz namı ile maruf Hacı Şeyh Mustafa Safiyyüddin Efendi'nin hizmetlerinde de bulunmuşlardır.

Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa bir Miraç gecesi bir sandık mumla 60 kuruşu Şeyh Said'e gönderdiği, Şeyh Efendinin ise "Şâbân-ı Velî'nin, Paşanın mumuna ve parasına ihtiyacı yoktur!" diye bunları geri gönderdiği rivayet edilmiştir. 1307/1889 tarihinde 72 yaşında vefat etmiş, türbeye defnedilmiştir.⁴⁴

Said Efendi'nin vefatından sonra tekkenin on altıncı şeyhi olan İbrahim Şevki Efendi Bolulu'dur. Bolu Müftüsü Sıbgatullah Efendi'den ders okumuş ve icâzet almış, halka vaaz ve nasihat etmeye başlamıştır. Sûfi olmaya gönlünde bir arzu belirmiş ve önce Şâbânî şeyhlerinden Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisâb ederek şeyhlik icâzeti almıştır. Bu sırada Şâbânî tekkesi şeyhi Said Efendi'nin vefatı üzerine oğlu Atâullah'ın henüz küçük yaşta olması ve reşit bulunmamasından dolayı tekkeye âlim ve fâzıl bir zâtın vekâlet etmesi gerektiği için zamanın Kastamonu valisi Abdurrahman Paşa'dan⁴⁵ bu işe el koymasına rica olunmuş, o da önceden tanışıp görüştüğü İbrahim Efendi'yi şeyhliğe tayin ettirmiştir. İbrahim Efendi 1313/1897'de 63 yaşında vefat etmiştir. Kabri türbenin arkası tarafındadır.⁴⁶ Şâirlik yönü de olan İbrâhim Efendi'nin, Şâbân-ı Velî için yazdığı bir şiir şöyledir:

*Lî-maallah sırrının sultanı Şâbân-ı Velî
Semme vechin gevheri, burhânı Şâbân-ı Velî
Lâ-mekân bî-nişân râhının hem rehberi
Bahr-i lâhûta bekâ ummanı Şâbân-ı Velî
Levha-i dilde mücellâ nûr-i irşâdı bugün
Mekteb-i kenz-i maârif irfân-ı Şâbân-ı Velî
Âlem-i kuds-i hakikat râhının seyrân-gâhu
Arş u ferş u kürsînin seyrânı Şâbân-ı Velî*

⁴³ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 51; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 34.

⁴⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 49; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 51; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî* s. 35.

⁴⁵ Ziya Demircioğlu Abdurrahman Paşa'nın Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisabı olduğunu belirtmiştir. Bkz. Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s.37-38.

⁴⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 50; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 51; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 36-39.

Menba-ı nûr-i hidâyet mahzen-i esrâr-ı hû
Melce-i erbâb-ı aşkın cânu Şâbân-ı Velî
Şevkiyâ vahdet-nişîn ol bakma zâhir kesrete
Evlîyâ-i kümmelin insânı Şâbân-ı Velî⁴⁷

İbrahim Efendi'den sonra tekkenin şeyhliğine Said Efendi'nin oğlu Şeyh Mehmed Atâullah (Armay) Efendi geçmiştir. Mahalle mektebinde hıfzını yaptıktan sonra İbtidâî ve Rüşdiye mekteplerine gitmiş, buradaki tahsilinin bitiminde Namazgâh Medresesi Müderrisi ve il müftüsü Amâ-zâde Hâfız Mehmed Efendi'den dini ilimler tahsiline başlamış, yine bu esnada âsitânedeki Cuma geceleri icrâ edilen Halvetî âyinini yaptırmakla meşgul olmuştur.

Meşrûtiyetin ilanında İttihat-Terakkî Cemiyetine intisâb etmiş, 31 Mart hadisesinden sonra Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkışını tebrik için İstanbul'a gitmiştir. Bilâhère Şâbân-ı Velî Camii imamının vefatı üzerine imamet ve hitabet vazifesi yapmıştır. Şairlik yönü de olan Atâullah Efendi 24.12.1942 tarihinde 58 yaşında iken vefat etmiş ve Gümüşlüce'deki kabristana defnedilmiştir. Kendisi Şâbân-ı Velî Tekkesinin on yedinci ve son şeyhidir.⁴⁸

4. Şâbâniyyenin Yayılışı ve Kolları

Şâbâniyye'nin gelişip yayılması ve kurumsallaşması Karabaş Velî (ö. 1097/1686) döneminde gerçekleşmiştir. Karabaş Velî, Şâbâniyye'nin ikinci pîri sayılır ve kendisine **Karabâşiyye** kolu nispet edilir. Karabaş Velî'nin İstanbul'a gelip (1081/1670) tarikatın yayılması ve pîr kabul edilmesinin ardından tarikatın merkezi ve "zât postu" İstanbul'a intikâl etmiştir.⁴⁹ Binlerce kişiye biat verdiği ve yüzlerce halife yetiştirdiği kaydedilen Karabaş Velî, çeşitli halk kesimlerinden Sultan IV. Mehmed'e kadar geniş bir kitleyi etkilemiştir. Başka tarikatlara mensup dervişleri de kendi tarikatları üzere terbiye etmesi ve bu yolla buldukları tarikata hilâfet vermesi Karabaş Velî'ye has bir seyr u sülûk usûlüdür. Karabaş Velî tasavvufta ana hatlarıyla Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücûd anlayışına bağlıdır.⁵⁰

Karabaş Velî'nin 685 halifesi olduğu kaydedilir. Menâkıb-ı Ünsî Efendi'deki bilgilere göre 32.000 kişiye el vermiştir. Dergâhına geleni reddetmemiş, fâsık da gelse biatını kabul etmiştir.

Mevlevî Sîneçâk Mustafa Efendi biatının kabul edilmesi halinde Mevlevîliği bırakacağını söylemiş, bunun üzerine Karabaş Velî tasavvufta temel

⁴⁷ Fazıl Çifçi, "Gönüller Sultanı, Hakikat İlimin Üstadı Şeyh Şâbân-ı Velî", Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2011, s. 52-53.

⁴⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 50; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 51; Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî*, s. 41-42.

⁴⁹ Tatçı, "Şâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010 s. 212.

⁵⁰ Kerim Kara, "Karabaş Velî", *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, s. 369-371.

prensip olan şu noktayı kendisine hatırlatmıştır: “*Her tarikattan murâd Allah'ı bilmektir.*”⁵¹

Muhammed Nasûhî, Hasan Ünsî, Mustafa Fânî, Kerestecizâde Mehmed Ledünnî, Ömer Ârifî ile oğlu Mustafa Mânevî Karabâş Velî'nin İstanbul'da tarikatin yayılmasını sağlayan önemli halifeleridir.⁵²

Nasûhiyye

Karabaş Velî'nin halifelerinden 1099 (1688) yılında Üsküdar Doğancılar'da açtığı kendi adıyla anılan dergahta faaliyet gösteren Mehmed Nasûhî (ö. 1130/1718), Şâbâniyye-Karabâşiyye'nin **Nasûhiyye** kolunun pîridir. Nasûhî'nin farz ve sünnet ibadetlerin yanı sıra, halvet, itikaf ve erbaîne de çok önem verdiği, 1108 (1696) yılında peş peşe on defa erbaîn çıkardığı, haramlardan titizlikle sakındığı gibi şüpheli korkusuyla mubahların çoğunu terk ettiği, gül yetiştirmeye meraklı olduğu, yetiştirdiği güllerin “Nasûhî Gülü” diye anıldığı kaydedilmektedir. Nasûhî Dergahı, Şâbâniyye'nin İstanbul'daki âsitânesi olmuş; önemli bir kültür ve tasavvuf merkezi özelliğini tekkelerin kapatıldığı zamana kadar sürdürmüştür.⁵³

300 kadar halife yetiştirmiş, bunlar vasıtasıyla Nasûhiyye kolu geniş bir zemine yayılma imkanı bulmuştur. En önde gelen halifesi Abdullah Rüşdî Efendi'dir. Nallıhan Şeyhi Şâbân Efendi, Şâbanzâde Mustafa Efendi, Konparalı Muhammed Efendi, Senâyi Efendi, İstanbullu Muhammed Efendi, Kastamonulu Muhammed Efendi, Çerkeşli Hasan Efendi, Üsküdarlı Ahmed Efendi, Hulûsi Hasan Efendi, Beşiktaşlı Fahrüddin Efendi, Enderunlu İbrahim Ağa, Nasûhi Efendi'nin önde gelen halifeleri olmuşlardır. Nasûhi Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu Ali Alâeddin Efendi (ö. 1165/1752) geçmiştir.⁵⁴

Hasan Ünsî

Hasan Ünsî, müderris alim ve fazıl bir zat olup medreseyi bırakıp Karabaş-ı Velî'ye intisab etmiş ve Karabaşiyye alt kolunun ilk nesil halifelerinden olmuştur. Ancak Muhammed Nasûhî ayrı bir kol oluşturmamasına rağmen, Hasan Ünsî Efendi, yeni bir kol oluşturamamış ve şeyhinin telkin ettiği adab ve erkana bağlı kalmış ve kısa bir süre sonra da kolu kapanmıştır.

⁵¹ Yılmaz, *Osmanlı*, s. 108-110.

⁵² Tatcı, “Şâbâniyye”, *DİA*, XXXVIII, s. 212.

⁵³ Kerim Kara, “Mehmed Nasûhî”, *DİA*, . XXVIII, Ankara, 2003, s. 501; Tatcı, *agm*, s. 212.

⁵⁴ Vahit Göktaş, *Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Tasavvufî Görüşleri*, Yayınevi Yay., Ankara 2010, s. 35; Yılmaz, *Osmanlı*, s. 122-123.

Aydinoğlu tekkesinde 51 sene şeyhlik yapan Hasan Ünsî'nin hayatı boyunca sadece üç kere tekkeden dışarı çıktığı rivayet edilir.⁵⁵

Bekriyye

Şâbâniyye-Karabâşiyye'nin ikinci kolu olan **Bekriyye**'nin kurucusu Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (ö.1162/1749) ve yetiştirdiği halifeler tarikatın Hicaz, Halep, Şam, Kudüs, Yemen, Mısır, Trablus, Cezâyir ve Fas'ta yayılmasını sağlamışlardır. Halvetiyye'nin âdâb ve erkânını devam ettiren Bekriyye'nin evrâdî tarikatın kurucusu Mustafa el-Bekrî tarafından tertip edilmiştir. *El-Fethü'l-Kudsî ve'l-Keşfü'l-Ünsî* adını taşıyan ve seherde okunan bir vird ile kuşluk, öğle, ikindi, akşam namazlarından sonra okunmak üzere ayrı ayrı virdler tespit edilmiştir.⁵⁶ Ayrıca Bekrî, Osmanlıların İslam'a hizmet ettiğini, dolayısıyla kendisine itaat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Çok sayıda eser kaleme almıştır.⁵⁷

Bekrî tarafından Halvetiyye tarikatı içine dahil edilen tek yenilik, *Virdü's-seher*'in seherden önce zorunlu olarak okunmasıdır. Bu okumanın, el-Bekrî'ye göre Halvetiyye'nin mihverî olan Yahyâ el-Bakubî'nin mutad olarak okunan *Virdü's-settâr*'ından sonra yapılması gereklidir. Şaban-ı Vefî'ye göre de *Virdü's-settâr* levh-i mahfuzda yazılıdır. Bekrî yönetimindeki Halvetiyye tamamen Halvetî öğreti ve pratiği geleneğinin merkezinde duran Karabaşiyye'nin bir devamı olmuştur.⁵⁸

Şâbâniyye-Bekriyye, Kutbüddin Mustafa el-Bekrî'den sonra, Hifniyye, Semmâniyye, Kemâliyye adlı üç kola ayrılmıştır. Hifniyye'den Derdîriyye, Ticâniyye, Rahmâniyye, Ezheriyye kolları meydana gelmiştir. Semmâniyye'den Tayyîbiyye ve Feyziyye kolları; Derdîriyye'den de Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye kolları doğmuştur.⁵⁹

Bekriyye-1. Hifniyye'nin kurucusu Ahmed el-Hifnî, 1101 (1690) yılında Mısır'ın Bilbîs şehrinin Hafnâ köyünde doğmuştur. Soyu babaannesi tarafından Hz. Hüseyin'e kadar ulaşmaktadır. Şâfiî fıkhı, usûl-i fıkıh, tefsir, hadis, kelim, mantık, aruz, nahiv gibi ilim dallarında geniş bir birikime sahip

⁵⁵ Geniş bilgi için bkz. Rifat Okudan, Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri, Fakülte Kitapevi, Isparta 2007.

⁵⁶ İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 371.

⁵⁷ Bkz. Ali İhsan Yurt, "Bekrî, Kutbüddin", *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 369. Yurt, 190 eserini tespit etmiştir.

⁵⁸ Fredereck De Jong, "Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (1688-1749): Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı ve Islâhı", Çev. Ramazan Muslu, *SAÜİFD*, Sayı. XI, Sakarya, 2005, s. 69-83.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yay., İstanbul, 2005, s. 74-88. Bu eser Mustafa Kemaleddin Bekrî ile ilgili şu ana kadar yapılan en geniş çaplı çalışmadır. Eserde ayrıca Bekrî'nin 192 tane eserinin kütüphane kayıtları verilmiştir. Bunun yanında eserde Bekrî'nin tarikatı ve tasavvufî görüşleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

olan Hifnî, Ezher'de bu ilimleri okutmaya başladığı yıllarda tasavvufa ilgi duyup Mukrî diye tanınan Şeyh Ahmed eş-Şâzeli'ye intisâb etti. 1133 (1721) yılında Kâhire'de Kutbüddîn el-Bekrî ile tanışınca daha fazla muhabbet duyduğu bu şeyhe intisâb etti. Seyrû sülûkunu onun yanında tamalayarak icâzet aldı. 1179 (1758) yılında Ezher şeyhliğine getirildi. 27 Rebûlevvel 1181/23 Ağustos 1767'de Kâhire'de vefat etti. İlim ve tasavvuf çevrelerinin yanı sıra siyasi çevrelerde de büyük bir itibarı sağladı. Hifniyye tarikatı Ticâniyye, Derdîriyye, Rahmâniyye, Ezheriyye ve Mervâniyye adlı beş kola ayrılmıştır.⁶⁰ Çeşitli ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almıştır. Meşhur Hanefî âlimi İbn Âbidin, Hifnî'nin soyundandır.⁶¹

Bekriyye-2. Semmâniyye'nin kurucusu olan Muhammed b. Abdülkerim 1132 (1720)'de Medine'de doğdu. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Tahsilini Medine'de tamamladıktan sonra Halvetiyye-Bekriyye'nin kurucusu Mustafa Kutbüddin el-Bekrî'den Halvetiyye, Kâdirî şeyhi Muhammed Akile'nin halifelerinden Şeyh Muhammed Tâhir'den Kâdiriyye hilâfeti aldı. Tarikat faaliyetlerini bir müddet Harem-i Şerîf'te Bâbü's-Selâm'ın yanında kendi adıyla anılan zâviyesinde sürdürdü. Onun Kâdiriyye hilâfeti de Mustafa Kutbüddin el-Bekrî'den aldığı, Mısır'da Bekriyye'nin kollarından Hifniyye'nin kurucusu Muhammed el-Hifnî ve Mahmud el-Kürdî'ye intisâb ettiği ayrıca Şâzeliyye ve Nakşbendiyye'den de icâzeti olduğu bilinmektedir. Semmân 2 Zilhicce 1189'da (24 Ocak 1774) hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-Bâkî'ye defnedildi.

Semmâniyye, Halvetiyye'den bağımsız bir gelişme göstermiştir. Muhemmed Semmânî kurmuş olduğu bu tarikatta, intisab etmiş olduğu muhtelif tarikatları bir araya getirerek bu tarikatların ayinlerindeki unsurları bir tarikatta toplamayı hedefliyordu. Dolayısıyla bu tarikat cem etmeye çalıştığı Kâdiriyye, Şâzeliyye, Nakşbendiyye ve Halvetiyye'den izler taşımaktaydı.. Semmâniyye, Kâdiriyye'nin bir kolu olarak da görülmüştür.⁶²

Semmân'ın tasavvuf anlayışı İbnü'l-Arabî çizgisindedir. Düşüncelerini Hakikat-ı Muhammediyye üzerine bina etmiştir. Ona göre tasavvufta asıl olan Hz. Peygamber'i taklit etmektir. Bu taklit sûrî ve mânevî olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. Sûrî taklit Hz. Peygamber'e gönülden bağlılığın yanında, şeriatın emirlerini eksiksiz bir şekilde ifa etmekle meydana gelirken, mânevî taklidin ilk aşaması Rasûlüllâh'ın sûretini göz önüne getirerek onu müşâhede ile başlar. Mânevî taklidin en üst seviyesi ise Hakikat-ı Muhammediyye'yi temâşâ etmek ve onda fânî olmaktır.⁶³

⁶⁰ Muslu, *Bekrî*, s. 81.

⁶¹ Muslu, *Bekrî*, s. 74-75; Cengiz Kallek, "Hifnî", *DİA*, XVII, İstanbul, 1998, s. 478.

⁶² Muslu, *Bekrî*, s. 85.

⁶³ Salih Çift, "Semmân", *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2009, s. 497.

Semmâniyye Mısır, Sudan, Nijerya, Senegal ve Yemen ile Hindistan, Sumatra ve Endonezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır.⁶⁴

Semmâniyye-1. Feyziyye'nin kurucusu Seyyid Feyzüddin Hüseyin el-Mısırî 1236 (1821)'da Mısır'da doğmuş, 1309 (1891-92)'da İstanbul'da vefat etmiştir. Merkez Efendi Kabristanı'nda medfündür. Kâdirî, Nakşî ve Şâzelî tarikatlarından da feyzi vardır. Mükemmel bir evrâdı ve Esmâ-i Hüsnâ manzûmesi bulunmaktadır.⁶⁵ **Semmâniyye-2. Tayyibiyye**'nin kurucusu Ahmed et-Tayyib b. Beşir'dir.⁶⁶

Bekriyye-3. Kemâliyye, Bekriyye'nin üç kolundan biridir. Kurucusu Şeyh Muhammed Kemâleddin Efendi'dir. Muhammed Kemâleddin, Bekriyye kolunun kurucusu Şemseddin Mustafa el-Bekrî'nin oğludur. 1140 (1727)'ta Kudüs'te doğmuştur. Zamanındaki âlimlerden ders okumuş, tarikate babasından inâbe alarak girmiştir. Hilâfeti babasındandır. Bâtın ilminde büyük bir şöhrete sahip olan şeyh aynı zamanda şairdi. 1199 (1784) Gazze'de vefat eden şeyhin eserleri ve divânı bulunmaktadır.⁶⁷

Hifniyye-1. Derdîriyye, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (ö. 1201/1786)'e nisbet edilen Halvetiyye-Hifniyye koludur. Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî'ye intisâb ederek ondan Halvetiyye tarikatı hırkasını giymiş, daha sonra şeyhinin halifesi sıfatıyla faaliyet göstermiştir. Hifnî'den sonra tasavvufta büyük ün sahibi olmuş, Halvetiyye'nin yayılmasında önemli katkıları olmuştur. Çevresinde toplanan çok sayıda mürid ve halifesi Ahmed ed-Derdîr'in ölümünden sonra, Halvetiyye'nin Derdîriyye kolunu meydana getirmişlerdir.

Mısır'ın en önemli âlim ve şeyhi haline geldiği bu dönemde Mısır'da Osmanlı valisinin otoritesi fiilen hemen hemen ortadan kalktığı için bu boşluğu "emirler" doldurmaya başlamıştı. Hiçbir hukûkî ve siyâsî disiplin tanımayan bu emirler, gerek halka gerekse âlimlere he türlü haksızlığı revâ görüyorlardı. Ahmed ed-Derdîr halkın da desteğiyle bu zorbalara karşı sözlü, yazılı ve fiilî olarak cesur ve tesirli bir mücadele yürüterek onları sindirmiştir.

Döneminin önde gelen alimlerinden de olan Ahmed ed-Derdîr evrâd, ezkâr, salavât, ibadet, riyâzât ve mücâhedeye ağırlık veren bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Tarikat, şeriat ve hakikatı birbirine bağlar; nefsin halleri, dereceleri ve nitelikleri üzerinde durmuştur. *Tuhfetü'l-İhvân* adlı eserinde tarikatın âdâb, erkân ve zikir usûlünü ayrıntılı şekilde anlatır. Ona göre şeyh, ihvân ve halk eksimlerinden her birinin uyması gereken kurallar farklıdır. Özellikle receb, şâbân, zilhicce ve muharrem aylarında nâfile oruç tutulur. Zikir

⁶⁴ Muslu, *Bekrî*, s. 85; Çift, "Semmân", s. 497.

⁶⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 212.

⁶⁶ Tatcı, "Şâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, s. 212.

⁶⁷ Kerim Kara, *Karabaş Velî, Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 185.

istiğfarla başlar, salavatla devam eder. Zikir için gecenin son üçte biri, özellikle seher vakti tercih edilir. Zikir esnasında okunan duaların çoğu Kur'an ve hadislerden seçilmiştir. Ahmed ed-Derdîr, *Şevârikü'l-envâr* adlı eserinde Gazâlî, İbn Meşîş, Ahmed el-Bedevî, İbrahim ed-Desûkî, Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî gibi mutasavvıflardan derlediği salavat metinlerini aktardıktan sonra kendi tertibi olan salavat metinlerini alfabetik olarak sıralar. Ahmed ed-Derdîr'in *Manzûmetü'd-Derdîr* diye meşhur olan *et-Teveccühü'l-Esnâ bi-nazmi'l-Esmâi'l-Hüsna* adlı evrâdı Derdîriyye mensupları arasında çokça okunur. 6 Rebûlevvel 1201 (27 Aralık 1786)'de Kâhire'de vefat eden Derdîr'in, tasavvuf, tarikat evrâdı, akâid ve fıkıh konularında yirmiden fazla eseri bulunmaktadır. Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye şubeleri olan Derdîriyye daha çok Mısır'da yaygınlık kazanmıştır.⁶⁸

Hifniyye-2. Rahmâniyye, Sîdî Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 1208/1794)'a nisbet edilen Rahmâniyye tarikatının silsilesi Muhammed b. Abdurrahman'ın şeyhi Muhammed b. Sâlim el-Hifnî'de Halvetiyye'nin Hifniyye koluyla birleşir. Hifniyye Bekriyye'nin, Bekriyye Karabâşiyye'nin, Karabâşiyye de Halvetiyye-Şâbâniyye'nin bir şubesi konumundadır. Ayt İsmâîl'deki zâviye Rahmâniyye'nin merkez zâviyesi olarak kabul edilmiş ve kendisinden sonra makamına damadı Ali b. İsa el-Mağribî geçmiştir. Onun döneminde Cezâyir'in hemen her tarafında açılan zâviyelerle ülkenin en yaygın tarikatı haline gelmiş ve etkisi Tunus'a kadar ulaşmıştır.

1830'da Fransa'nın Cezâyir'i işgal sürecinde Rahmâniyye, Fransızlara karşı en fazla direnç gösteren tarikat olmuştur.

Rahmâniyye tarikatının mensuplarının 1897 yılında 156.214 olarak tespit edilen sayıları, 1961'e gelindiğinde 230.000 civarına ulaşmıştır. Müntesipleri daha çok Cezâyirliilerden oluşan tarikatın en fazla yayıldığı yerler başta Kâbiliye bölgesi olmak üzere Kostantine, Annâbe, Betna, Biskre ve Sahrâ'dır.

Rahmâniyye'nin zikir usûlü Halvetiyye ile genelde aynı olmakla birlikte Muhammed b. Abdurrahman'ın bazı değişiklikler yaptığı da bilinmektedir. Günlük zikir olarak toplu halde kelime-i tevhîd cezbeyle gelinceye kadar 12.000-70.000 defa tekrarlanır, daha sonra üçer defa Allah, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm ve Kahrî isimleri zikredilir. Büyük zikir denilen haftalık zikir Hz. Peygamber'e salavat getirmekten ibarettir. Bu zikre perşembe günü öğleden sonra başlanıp cuma günü ikinci vaktine kadar devam edilir. Müridlerin virdleri istiâze, istiğfâr, kelime-i şehâdet, Fâtihâ Sûresi ve bazı dualardan ibarettir.⁶⁹

Hifniyye-3. Ticâniyye'nin kurucusu Şeyh Seyyid Ahmed et-Ticânî, 1150 (1737-38)'de Fas'ta doğmuştur. Tarikatı Cezâyir ve Fas'ta yayılmıştır.

⁶⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Ahmed Alâeddîn Abdülhamid Da'ber, "Derdîr", *DİA*, IX, İstanbul, 1994, s. 168-9; Muhammed el-Celyend, "Derdîriyye", *DİA*, IX, İstanbul, 1994, s. 169.

⁶⁹ Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, c. XXXIV, İstanbul, 207, s. 418.

Kendisi küçük yaşlarından itibaren dinî ilimleri öğrenmiş ve tasavvufî hayata meyletmiştir. 1203 senesi Rebû'l-Evvelinin onunda (8 Aralık 1788) Fas'ta vefât etmiştir. Muteber ve meşhur eserleri olup, bunlar Mısır'da basılmıştır.⁷⁰

Hifniye-4. Ezheriyye'nin kurucusu Muhammed el-Fectûlî el-Ezherî (ö. 1181/1767-68), Muhammed b. Sâlim el-Hifnî'nin en meşhur halifesidir. Kabri Mısır'dadır. Hâşiye türünde yazdığı eserleri vardır.⁷¹

Derdîriyye-1. Sâviyye'nin kurucusu Ahmed b. Muhammed es-Sâvî (ö. 1241/1825)'nin soyu Muhammed b. Hanefiyye vasıtasıyla Hz. Ali'ye kadar uzanır. Sâvî ilk dînî eğitimini babasından almıştır. Kur'ân'ı ezberledikten sonra 1187 (1773)'de Kâhire'ye gidip öğrenimini Ezher'de sürdürmüştür. Ardından Halvetî-Hifniyye tarikatının Derdîriyye kolunun kurucusu Ahmed ed-Derdîr'e intisâb etmiş, 1201 /1786-87) yılında seyrü sülûkunu tamamlayarak hilâfet almıştır. Sâvî, irşâd faaliyetinde bulunduğu yıllarda bir yandan da Ezher'de ve Hz. Hüseyin camiinde belâgat, fıkıh ve akâid dersleri vermiştir. Hayatının büyük bir kısmını şeyhi Ahmed ed-Derdîr'in eserlerine şerh yazmakla geçiren Sâvî, 7 Muharrem 1241 (22 Ağustos 1845) yılında Medîne'de vefât etmiş ve Bâkî mezarlığına defnedilmiştir.

Ahmed ed-Derdîr'in tarikat silsilesi Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddîn Mustafa el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye-Karabâsiyye koluna ulaşır. Halvetiyye'nin yanı sıra, Kâdiriyye ve Şâzeliyye'den de icâzetleri bulunmaktadır. Şâzeliyye ve Halvetiyye'yi kendisinde birleştiren Sâvî, bir Halvetî şeyhi olarak faaliyet göstermiş ve Şâzelî silsilesi Muhammed el-Kutubî ve Abdülhâfız b. Ali tarafından sürdürülmüştür.

Ahmed es-Sâvî bir kimsenin mürşid-i kâmil bulamadığında peygamberimize salât u selâm getirmesinin yeterli olacağını düşünür. Bu nedendir ki tarikatta salavât okumaya büyük önem verilmiştir. Ahmed ed-Derdîr'in *Salavâtü'd-Derdîriyye*'sine ve esmâ-i hüsnâ hakkındaki *Manzûmetü'd-Derdîr*'ine Sâvî tarafından yazılan şerhler Sâviyye tarikatı mensuplarınca çokça okunmuştur.⁷²

Sâviyye, Mısır'da Halvetîliğin en yaygın kollarından biridir. Ayrıca Ahmed es-Sâvî'nin hayatının son yıllarını geçirdiği Medine ve çevresinde de yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca halifeleri vasıtasıyla Hicaz, Sudan ve Filistin'de de yayılma imkanı bulmuştur. Sâviyye tarikatında Derdîriyye'nin âdâb, erkân ve zikir usûlü benimsenmiştir. Sâviyye'nin Dayfiyye, Şevâdifîyye ve Mensafîsiyye adlı üç kola ayrıldığı kaydedilmektedir.⁷³

⁷⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 205-212.

⁷¹ Eserleri için bkz. Vassâf, *Sefîne* c. IV, s. 183.

⁷² Semih Ceyhan, "Sâvî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 201-202.

⁷³ Bkz. Semih Ceyhan, "Sâviyye", *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 203-204.

Derdîriyye-2. Sibâiyye'nin kurucusu Salih es-Sibâî'dir. Derdîriyye-3. Vefâiyye'nin kurucusu Nüreddîn Ali b. Abdülber el-Vefâî'dir.⁷⁴

Çerkeşiyye

Şâbâniyye'yi XVIII. yüzyılda İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da temsil eden Nasuhiyye kolundan Çerkeşi Mustafa Efendi'ye nisbet edilen **Çerkeşiyye** kolu zuhur etmiştir. Zoralı Şeyh Mehmed Efendi'den inâbe alan Mustafa Efendi on üç halife yetiştirmiştir. Çerkeşizâdeler diye bilinen kimselerin tamamı onun neslindedir. Çerkeşi Mustafa, Şâbâniyye mensuplarınca pîr-i sâni kabul edilmiştir.⁷⁵

Mustafa Çerkeşi Efendi *Risâle fi tahkiki't-tasavvuf*⁷⁶ adlı eserinde önemli tespitlerde bulunmuştur. Ona göre tarikat mensuplarının ulaşmaya çalıştıkları tasavvuf yolu fiil, sıfat ve zat tecellileri olarak tanımlanan üç halden ibarettir. Bu üç tecelliye mazhar olanlar zâhiren üç bâtil fırka mensuplarına benzerler. Bunlar Cebriyye, Hulûliyye ve İttihâdiyye'dir. Fiil tecellileri sahipleri Cebriyye, sıfat ve zat tecellileri sahipleri ise Hulûliyye ve İttihâdiyye mensuplarına benzetilebilir. Ancak bu üç halin kendilerinde tecellî ettiği sûflerin cebir, hulûl ve ilhad fikirleriyle hiçbir ilgileri yoktur. Sûfleri bu bâtil fırka mensuplarından ayırt etmenin temel ölçüsü şeriat-ı Muhammediyye'dir. Şeriata aykırı en ufak bir harekette bulunan sûfi sapıktır; sözleri ilhâd ve ifsâd, ondan zuhur eden haller ise sihir ve istidrâcdır.

Risâle'de Melâmîlerle ilgili değerlendirmeler de vardır. Çerkeşi Efendi, Melâmî büyüklerinin dikkatlice incelendiğinde şeriata aykırı hiçbir hallerinin olmadığını söyler. Hallerini gizlemeyi sevdiklerinden şeriatın zâhirine aykırı gibi görünen söz ve davranışlarla kendilerini halkın ilgi odağı olmaktan çıkarmayı tercih eden Melâmîler kâmil insanlardır; fakat kemâle erdirici değillerdir. Kendileri "râşid" olup "mürşid" olamazlar. İrşâd Allah'ın kulunu kendine cezbedip kemâle erdirdikten sonra tekrar beşeriyet makamına döndürmesidir.

Yine ona göre ulemâ ile meşâyih arasındaki ihtilâf lafzîdir; aralarında manada ve özde ihtilaf yoktur. Şeriat tasavvuf ilişkisini inceleyen bu risâle Abdülkerim Abdülkâdiroğlu tarafından yayımlanmıştır.⁷⁷

⁷⁴ Tatcı, "Şâbâniyye", s. 212.

⁷⁵ Rahmi Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, Petek Yay., İstanbul, 1984, s. 143; Tatcı, "Şâbâniyye", s. 212; Hayatı ve tasavvuf anlayışı için bkz. Muhammed İhsan Oğuz, *Hazreti Şâbân-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yay., İstanbul, 1993, s. 73-110.

⁷⁶ Bu eser II. Mahmud'un emriyle padişahın sorduğu sorulara cevap mahiyetinde yazılmış bir risaledir. Eesrler ilgili bir lisans bitirme tezi yapılmıştır. Bkz. Ayşenur Kılınc, "Risale fi Tahkiki't-Tasavvuf", Basılmamış Lisans Tezi, Ankara, 2002.

⁷⁷ Bkz. Nihat Azamat, "Çerkeşi Mustafa Efendi", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, s. 272-275. Ayrıca Risâle için bz. Abdülkerim Abdülkâdiroğlu, "Şeriat Ulemâsı ile Tarikat Meşâyihü

Çerkeşiyiye'nin Kolları: Halîliyye ve Kuşadalıyye

Çerkeşiyiye, Geredeli Halil Efendi'ye nisbet edilen **Halîliyye**, Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye nisbet edilen İbrâhimiyye (Kuşadalıyye) adlı iki kola ayrılmıştır. Halil Efendi Geredeli'dir ve Gerede'de medfûndur. Sultan II. Mahmud, kendisini İstanbul'a davet etmiş, o da davete icâbet etmiş, sultanın ve ulemânın takdir ve hürmetlerine mazhar olmuştur.⁷⁸ Halîliyye'nin kol olarak kabul edilmediği de bilinmektedir.⁷⁹ Halîliyye daha çok Anadolu'da, İbrâhimiyye ise İstanbul'da etkili olmuşlardır. **Kuşadalı İbrâhim** Efendi tekke, taç, hırka, hilâfet gibi geleneksel tasavvufî uygulamaları reddeden görüşleriyle tasavvuf tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Kuşadalı, müridlerine hilâfet vermemiş, sırr-ı hilâfet kimde tecellî ederse ona tabi olunmasını tavsiye etmiştir.⁸⁰

Tekkelerde artık feyiz kalmadığını söyleyerek tasavvuf anlayışında tekkeye yer vermeyişi, seyr u sülûkü tekke dışında bulunduğu her yerde sohbetlerle sürdürmesi, ilim tahsilini seyr u sülûkun yarısı sayması, esmâ zikrini zorunlu bir uygulama olmaktan çıkarıp müridde istidâd zuhûr edinceye kadar istiğfâr ve salavât-ı şerife dersleriyle yetinmesi, kul tertibi dediği evrâd ve ahzâb okuma yerine zikir olarak manasını düşünüp Kur'an-Kerîm'i yüksek sesle hatmetmeyi tavsiye etmesi, Nakşibendiyye'ye has bir uygulama olarak bilinen râbitayı sırrullâh, sırr-ı beytullâh ve sırr-ı rasûlullâh olduğunu söyleyerek tarikatın en önemli unsuru haline getirmesi, bazı mensuplarına zikir telkini hususunda izin vermekle birlikte hiç kimseyi halife tayin etmemesi, bu konu kendisine sorulduğunda hâl-i hilâfet kimde zâhir olursa ona tâbi olmalarını söylemesi gibi hususlar, Kuşadalı'nın toplumda yaygın olan tasavvuf ve tarikat anlayışlarına getirdiği önemli değişikliklerdir. Bunların büyük bir kısmının Hacı Bayrâm-ı Velî'den itibaren Bayrâmî Melâmîliğinde uygulanagelen hususlar olduğu ve mürşidinin piri Çerkeşî Mustafa Efendi'nin melâmete dair bir risâlesi bulunduğu dikkate alınır Kuşadalı'nın bu anlayıştan etkilendiği söylenebilir.⁸¹

5. Şâbâniyye'de Âdâb

Kendisi de Şâbânî feyizden nasip almış olan Hüseyin Vassâf, âdâb konusunda ilk vazifenin *Virdü's-Settâr*'ı her sabah namazından sonra okumak olduğunu söyledikten sonra "*Meslekleri beş vakit namazı ve sair ferâiz-i ilâhiyyeyi edâya ve nevâfil-i sünene son derece riâyete ve meslek-i celîl-i Muhammedî'ye bi-hakkın sülûka gayret-kâr olmaktan ve seyr ü sülûka, tezkiye-i*

İhtilâfî ve Tekke ve Zâviyelere Tâyinler Hakkında İki Vesika", *AÜİFD*, c. XXVIII, Ankara, 1986, s. 344-348.

⁷⁸ Vassâf, *Sefîne*, c.IV, s. 91.

⁷⁹ Azamat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", s. 274.

⁸⁰ Tatçı, "Şâbâniyye", s. 213.

⁸¹ Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, c. XXVI, Ankara, 2002, s. 468-470.

nefse, tasfiye-i bâtına riâyet etmekten ve nefis ile mücâhededen ve benî nev'ine iyilik eylemekten ve helâlinden kazanıp yemekten ibârettir." şeklindeki esasları sıralamıştır.⁸²

Şâbâniyye gizli ve açık bir şekilde "esmâ-i seb'a" üzere zikre devam, rüyâ tâbir ve tevili, olayların kalb ve nefis üzerindeki etkilerini dikkate alarak gönlü mâsivâdan temizleme esasları üzerine kurulmuştur. Ömer Fuâdî *Risâle-i Virdiyye*'de Şâbâniyye'nin büyük rükünleri kabûl edilen amelleri şöyle saymaktadır: Tarîkat yoluna girmek için gerekli olan biat, rüyâ tâbiri, Allah'ı zikretmek, halvet ve vird-i şerifdir.⁸³

Şâbâniyye'ye girmek isteyen tâlibi müşid ya doğrudan kabul eder ya da istihâre yapmasını söyler. Biatın ardından mürid günlük virdine ve halvette tevhîde devam eder. Şâbâniyye'nin günlük virdinde istiğfâr, salavât ve kelime-i tevhîd zikri esas alınmıştır. Mürid ayrıca zikre sayısız olarak devam eder. Bu uygulamalarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus râbitadır. Râbita ve devamlı zikir sâlikin vecde ermesini, vâkıalarının ve hallerinin değişip mânevî makamları aşmasını sağlar. Sâlik müşâhede makâmına ulaşıncaya kadar devamlı zikirle meşgul olur. Bu makâma ulaştığında dil zikri gönül zikrine dönüşür. Şâbâniyye'de sâlikin sülûkunun amacı vahdet-i vücûda ulaşmaktır. Bunun için mürid, aşk, cezbe ve melâmet yoluyla Hakk'ın birliğini idrâk etmeye çalışır. Bu idrâk tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sîfât ve tevhîd-i zât denilen üç makâmı, nefsin yedi merhalesini (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, marziyye, kâmile) ve yedi esmâyı (Lâilâhe illallah, Allah, hû, hakk, hayy, kayyûm, kakhâr) seyrederek gerçekteşir.

Sülûk sırasında yaşanan tevhîd makamları islâm, iman ve ihsan makamlarıyla da açıklanır. Buna göre derviş seyr u sülûkun ilk aşamasında islâm, rûhânî hükümlerin hâkim olduğu seyr u sülûkun ortasında iman, hakkâniyyetin zuhûr ettiği son mertebede ihsân makâmındadır. Bu üç makamın her birinde sâlikin geçmesi gereken ikişer mertebe vardır. Sadr ve kalp mertebelerini içeren islâm makâmında sâlik kelime-i tevhîd ve ism-i celâlin (Allah) dâiresindedir. Bu makamda tevhîd-i ef'âl gerçekteşir. İman makâmının ilk mertebesi olan ruh mertebesinde "Hû" ismi, ikincisi olan sır mertebesinde "Hak" ismi dâiresindedir. Bu makamda tevhîd-i sîfât gerçekteşir. İhsân makamının ilk mertebesi olan sırr-ı hafî, ikincisi sırr-ı ahfâ olup, sâlik "Hay ve Kayyûm" isimleri dairesindedir. Bu makamda tevhîd-i zât gerçekteşir. Sâlikin ulaşacağı yedinci makam "makâm-ı hafâ-yı mutlak" makamıdır. Bu makamdaki sâlik "Kakhâr" ismi dairesinde olup vuslata ermiş, fenâfillâh olmuştur. Manevî

⁸² Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 524. Devamında Şâbânilik'teki zikir ve seyr ü sülûku kısaca anlatmaktadır. Burada dikkat çeken nokta Mustafa Bekrî'den sonra Araplarda bey'at, telkin, ve icâzetin birkaç gün, hatta birkaç saatte mümkün hale dönüştürüldüğünü ifade etmesidir. Vassâf riyâzet, mücâhede ve râbitalar olmadıkça bunların mümkün olmayacağını eklemiştir. *Sefîne*, c. III, s. 526.

⁸³ Ünal, *Ömer Fuâdî*, s. 81, 83.

yolculuğun sonu olan bu makama vahdet veya mutlak hafâ mertebesi de denir. Sâlik bu yedi mertebeyi de aşır sâfiye makamına gelmedikçe nefsini bilip kâmil olamaz. Bu makamları yaşarken gönül aleminde kendisine hazerât-ı hamse keşfolunur, bütün kayıtlardan kurtulup Hakk'ı müşâhede eder. Bundan sonra seyir yine devam eder ve sülûk-i sâni deneni bu yolculuğun nihayeti yoktur.

Şâbâniyye tarikatında halvet üç, beş veya yedi gündür. Dervîşi halvete tarikat âdâbı üzere şeyhi koyup çıkarabilir. Dervîşin kendi kendine halvete girmesi yararsızdır ve kendisine perde olur. Erbaîn sadece şeyhler içindir. Şeyh olanlar halvete ve erbaîne pirlilerinin rûhaniyetinden yardım istemek için girerler.

Şâbâniyye'de cehrî zikir esas olmakla beraber kısmen hafî zikir de vardır. Zikir esnâsında ney, kudüm, def gibi mûsikî aletleri kullanılabilir. Toplu zikirler kuûdî olarak başlar, kıyâmî ve cehrî olarak devam eder. "Darb-ı Esmâ" deneni kuûdî zikir özel bir ritim ve hareket içinde icrâ edilir. Şeyhin ellerini yere vurmasıyla kuûdî zikirden kıyâmî zikre geçilir. Kıyâmî zikir ayak esmâsı ve dönerek yapıldığı için "devrân" diye de adlandırılmaktadır. Toplu zikir genellikle perşembeyi cumaya ve pazarı pazartesiye bağlayan gecelerde yapılır. Bunun dışında kandillerde ve muharrem ayında aşûre gecesinde meclis ihyâ edilir. Bu arada ilâhiler ve Kerbelâ mersiyeleri okunur.

Şâbâniyye'de vakit namazlarda okunan virdler dışında her sâlikin uygulaması gereken günlük vird 100 estağfirullah, 100 salavat ve 300 kelime-i tevhidden ibarettir. Bunun dışında sâlik yedi esmâdan hangisine yükseldiyse bu ismi önceki esmâlarına ilâve ederek ders yapar. Yahyâ-yı Şîrvânî'nin düzenlediği *Virdü's-Settâr* bütün Halvetî kollarında olduğu gibi sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar okunur.⁸⁴

6. Sonuç

Halvetiyye tarikatı tasavvuf ve tarikatlar tarihi açısından çok müstesna bir yere sahiptir. Etkileri günümüze kadar ulaşan tarikatın yetiştirdiği mutasavvıf, alim, sanatkar ve maneviyat erlerinin sayılarının hayli fazla olmasının, değişik sonuçları olmuştur.

Halvetiyye tarikatının çok sayıda kola ayrılmış olmasıyla ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri hiç şüpheli yok ki tarikat ve tasavvuf kültürünün gerek Anadolu'da gerekse diğer İslam coğrafyasında hızlı ve çok yayılmasıdır. Halvetiyye'nin Şâbâniyye kolu da aynı şekilde kendi alt kollarıyla birlikte bu yayılmayı kolaylaştırmış ve genişletmiştir.

Halvetiyye'nin tarikat fabrikası olduğu şeklindeki ifade, burada incelenen kollar da görüldüğü üzere doğrudur. Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'dan Güneydoğu Asya'ya uzanan çizgide faaliyet gösteren bazı Şâbânî kollarının varlığı şüphesiz bu coğrafyada etkili olan Osmanlı hakimiyetinin de

⁸⁴ Tatçı, "Şâbâniyye", s. 213-214.

bir sonucudur. Bu durum karşılıklı bir devlet-tekke etkileşimi meydana getirmiş, Osmanlı'yı destekleyen tarikatlar (Bekrî) devletin himayesini görmüşlerdir.

Bugün bilhassa Orta Doğu coğrafyası ne kadar zulüm ve vahşete mekân oluyorsa, geçmişte buralarda Osmanlı hakimiyetindeki tarikatların yaygınlığı, huzur ve barış ortamını tesis etmede etkili olmuşlardır. Yine bu coğrafyada bazı Şâbânî kollarının (Rahmâniyye) sömürge ülkelere (Fransa), işgaller karşısında direniş göstermesi, haksızlık ve zulüm karşısında aktif ve cihada önem veren bir düşünceyi esas aldıklarını da ortaya koymaktadır. Peygamberimizin dilinde küçük cihat olan dıştaki düşmanlarla bu şekilde mücadele etmenin yanı sıra, Şâbânîlik nefis eğitimi üzerine kurulu tarikatlardan olması nedeniyle riyâzât, mücâhede ve halvete yani büyük cihada da gereken önemi vermiştir.

Diğer taraftan Şeyh Şâbân-ı Velî ve kendisinden sonra gelenlerin hemen hemen çoğunun ortak özelliği şer'î ilimlerin tahsilinden sonra tasavvufa yönelmeleridir. Bu da Kur'an ve sünnet merkezli sağlam bir tarikat yapılanmasını ortaya koymuştur. İlm-i zâhir ve ilm-i bâtın birlikteliği Şâbânî kollarında da devam ettirilmiş, İslamın derinliğine yaşanmasında şer'î esaslardan ödün verilmemiştir. İlme verilen önemin bir sonucu olarak Şâbânîyye meşâyihî, mensupları ve muhipleri arasında çok sayıda âlim-mutasavvıf yetişmiştir. Karabaş Velî'den sonra Şâbânîlik vahdet-i vücûda daha fazla önem vermiş, bu da tarikata ayrı bir coşku ve dinamizm eklemiştir.

Divan sahibi şairler ve mûsikîşinasların fazlaca olduğu Şâbânîlikte mûsikî üstadlarının yetişmesinde, tarikatın cehrî zikri benimsemesi ve toplu zikirlerde mûsikî aletlerini kullanması etkili olmuştur denebilir.

Son olarak şu noktayı da hatırla tutmakta fayda vardır: Şâbânîlik, sünnî bir tarikat olarak ehl-i sünnet ve'l-cemaatin esaslarından taviz vermeyen, onu koruyup yaşatmaya çalışan bir anlayışa sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abdülkâdiroğlu, Abdülkerim, “Şeriat Ulemâsı ile Tarikat Meşâyihî İhtilâfî ve Tekke ve Zâviyelere Tâyinler Hakkında İki Vesîka”, *AÜİFD*, c. XXVIII, Ankara, 1986, s. 344-348.
- Aşkar, Mustafa, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *AÜİFD*, c. XXXIX, Ankara, 1999, s. 535-563.
- Azamat, Nihat, “Kuşadalı İbrahim Efendi”, *DİA*, c. XXVI, Ankara, 2002, s. 468-470.
- , “Çerkeşi Mustafa Efendi”, *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 272-275.
- El-Celyend, Muhammed, “Derdîriyye”, *DİA*, c. IX, İstanbul, 1994, s. 169.

- Ceyhan, Semih, “Sâvî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 201-202
- , “Sâviyye”, *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 203-204.
- Çakmak, Muharrem, “Türk Mutasavvıf Şairi Aksaraylı Cemâl Halvetî”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:7, Sayı: XVI, Erzurum, Yaz 2003, s. 196
- Çifçi, Fazıl, “*Gönüller Sultanı Hakikat İliminin Üstâdi Şeyh Şaban-ı Velî*”, Şeyh Şaban-ı Velî Vakfı Yay., Kastamonu, 2011.
- Çift, Salih, “Semmân”, *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 497.
- Da’ber, Ahmed Alâeddîn Abdülhamid, “Derdîr”, *DİA*, c. IX, İstanbul, 1994, s. 168-169.
- Demircioğlu, Ziya, *Şeyh Şaban-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu, 1997.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgün, “Şâbân-ı Velî Külliyesi”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 210-211.
- Fuâdî, Ömer, *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Haz. Muhammed Safî, Kastamonu, 1998.
- , *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî*, Haz. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul, 2011.
- Göktaş, Vahit, *Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Tasavvufî Görüşleri*, Yayınevi Yay., Ankara 2010
- Gündüz, İrfan, “Bekriyye”, *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 371.
- Haksever, Ahmed Cahid, “Çorum’da Halvetîliğ’in Tarihi Seyri ve Yusuf Bahrî” *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 9, sayı: 22, Ankara, 2008, s. 103-136.
- Has, İbrahim, “*Şabâniyye Silsilesi*”, Haz. Mustafa Tatçı, Hu Yay., İstanbul, 2008.
- Jong, Fredereck De “Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (1688-1749) Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı ve Islâhı”, Çev.: Ramazan Muslu, *SÜİFD*, Sayı: XI, Sakarya, 2005, s. 69-83.
- Kara, Kerim, “*Karabaş Velî, Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*”, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- , “Karabaş Velî”, *DİA*, c. XXIV, İstanbul, 2001, s. 369-371.
- , “Mehmed Nasûhî”, *DİA*, c. XXVIII, İstanbul, 2003, s. 501.
- Kallek, Cengiz, “Hifnî”, *DİA*, c. XVII, İstanbul, 1998, s. 478.
- Kavas, Ahmet, “Rahmâniyye”, *DİA*, c. XXXIV, İstanbul, 207, s. 418.
- Kılınc, Ayşenur, “Risale fi Tahkiki’t-Tasavvuf”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, Ankara, 2002.
- Muslu, Ramazan, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yay., İstanbul, 2005.

- Oğuz, Muhammed İhsan, “*Hazreti Şâbân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşî*”, Oğuz Yay., İstanbul, 1993.
- Okudan, Rifat, *Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2007.
- Öngören, Reşat, *Osmanlı'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2000.
- Serin, Rahmi, “*Halvetîlik ve Halvetîler*”, Petek Yay., İstanbul, 1984.
- Tatcı, Mustafa, KURNAZ, Cemal, “*Şâbân-ı Velî*”, *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul, 2010, ss. 208-210.
- , “*Şâbâniyye*”, *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 211-215.
- Tayşi, M. Serhan, “*Cemâl-i Halvetî*”, *DİA*, c. VII, İstanbul, 1993, s. 302-303.
- Ünal, Asuman, “*Ömer Fuâdî (v.1560/1636)'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*”, Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya, 2008.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, “*Sefîne-i Evliyâ*”, Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.
- Vicdanî, Sâdık, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*, Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Yazar, L. Nihal, *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu ve Menâkub-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara, 1985.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2004.
- Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul, 2001.
- Yurt, Ali İhsan, “*Bekrî, Kutbüddin*”, *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 369.